

La llengua en el diàleg Nord-Sud a la Mediterrània (en la celebració del 700 aniversari de la mort de Ramon Llull)

BERNAT JOAN I MARÍ

Ara que tot apunta que la fractura entre el nord i el sud de la Mediterrània s'està fent cada vegada més profunda, pens que ens hem d'esmerçar a promoure elements que permetin de refermar llaços entre l'una i l'altra riba. Un dels elements fonamentals per a establir aquests llaços prové, sense cap mena de dubte, del diàleg. Pens que no podríem fer millor homenatge al patriarca de les nostres lletres, el gran Ramon Llull, quan commemoram els set segles de la seua mort, que buscar elements de diàleg, de discussió, fins i tot de confrontació d'idees, que abastin les dues ribes de la Mediterrània. Potser així començarem a traçar un camí del tot necessari per a evitar que en el futur la nostra mar continuï essent un cementiri d'esperances escapçades i que torni a ser un camí en comptes d'esdevenir una frontera pràcticament insalvable.

Les reflexions al voltant de la identitat, la necessitat d'avançar en el canvi de paradigmes polítics, el dinamisme social ens porta a ambdues ribes a viure processos que guarden relació amb la codificació de les llengües, amb la política lingüística i amb la planificació al voltant de la llengua. Des del nostre àmbit sociolingüístic, sempre s'ha manifestat una voluntat clara de conèixer processos sociolingüístics que tenen lloc a la resta d'Europa. Però no hem estat gaire capficats amb allò que ocorre a l'altra riba de la Mediterrània, al nostre sud.

Certament, tenim coses en comú, en relació a la planificació entorn de la llengua. Però també hi ha diferències substancials, que poden ser objecte d'aquest diàleg, d'aquest debat. Una part dels elements comuns, d'altra banda, guarden relació amb el fet que el sud de la Mediterrània ha estat colonitzat pel nord. (Més endarrere en la història va ocórrer a l'inrevés, però l'última colonització ha estat nostra, i ha anat del nord cap al sud.) Per tant, resulta ben pensable (i evident, d'altra banda) que determinats elements de la política lingüística del sud de la nostra riba procedeixen de l'herència del nord. Però constatam la presència d'altres elements que només trobam al sud, i que resulten extraordinàriament estranys i aliens per als qui vivim a la riba del nord (i per als valors que suposam compartits entre nosaltres).

Així mateix, la vinguda d'una nombrosa immigració del sud a la riba nord estableix entre nosaltres un contacte més potent del que havíem tengut fins ara (almanco en els períodes històrics recents). No sabem encara l'impacte que pugui tenir l'acollença de refugiats procedents dels conflictes bèl·lics de l'Orient Mitjà, sobretot si tenim en compte la resistència de l'Estat espanyol a acollir-ne les quotes establertes per la Unió Europea (que queden ben lluny de la que molts considerariem com a més pertinents, començant per la Generalitat de Catalunya o per l'Ajuntament de Barcelona, disposats a acollir-ne molts més).

Llengües oficials i models de política lingüística

La llengua oficial en més països de la conca mediterrània és l'àrab. Aquesta llengua, originària de fora de la nostra conca marítima, és avui llengua oficial als següents estats de la Mediterrània: el Marroc, Algèria, Tunísia, Líbia, Egipte, Israel, el Líban i Síria. En una part d'aquests països, amb una immensa majoria de la població, l'àrab hi és única llengua oficial: Algèria, Tunísia, Egipte, el Líban i Síria. En el cas del Marroc, juntament amb l'àrab, es reconeix l'oficialitat de l'amazig, des de l'any 2003. Es tracta d'una cooficialitat sobre el paper, però no real, com es reconeix des de les instàncies estatals marroquines. El primer pas vers l'oficialitat de l'amazig es va dur a terme amb la creació de l'Institut Reial de Cultura Amaziga, l'any 2001.

Com sol ocórrer sempre que una llengua és oficial a contracor dels qui ostenten el poder, es fan mans i mànigues perquè l'amazig no sigui percebut com una llengua sinó com unes quantes. Resulta un exercici interessant, per exemple, acudir a la Wikipèdia per intentar esbrinar-ne l'oficialitat lingüística al Marroc. En el text en anglès, se'ns diu que l'única llengua oficial és l'àrab. No hi ha cap referència ni tan sols a l'existència de la llengua amaziga. En el text en català, se'ns esmenta que són oficials l'àrab i l'amazig. I en el text en espanyol es diu que són oficials l'àrab i «lenguas bereberes (dariya, tarifit, tashelhit, tamazight)», i àdhuc «francés y español (regional)». Obvien, per descomptat, que

tarifit, tashelhit i dariya són les principals variants de l'amazig, i que el terme tamazight és sinònim d'amazig i es refereix al conjunt de la llengua.

Des del Govern del Marroc i des de l'estat marroquí s'ha intentat, com a estratègia habitual, minimitzar el percentatge de parlants d'amazig existents al regne i maximitzar les diferències entre variants lingüístiques, fins al punt de considerar-les, si fa no fa, com a diverses llengües diferents. A més llengües i a menys parlants, més possibilitats que el domini de l'àrab es continuï mantenint, com a llengua d'intercanvi, pertot arreu del regne alauita. Som a anys llum, per tant, de qualsevol model lingüístic mínimament igualitari.

A Algèria es reconeix l'amazig com a «llengua nacional», però no com a llengua oficial de la república. *De facto* i legalment, l'única llengua oficial d'Algèria és l'àrab.

Dins el caos existent a Líbia, es continua mantenint la doble oficialitat d'àrab i amazig.

I, encara, a Síria, la llengua oficial de l'estat és l'àrab, però també es reconeix oficialment, en el seu àmbit territorial, el siríac, també anomenat assiri o caldeu, variant de la llengua aramea utilitzada sobretot per la comunitat cristiana de Síria, cada vegada més assetjada i minvada.

De tots els estats on l'àrab és llengua oficial, l'únic on no és la llengua clarament dominant és l'Estat d'Israel, on gaudeix d'oficialitat juntament amb l'hebreu, que *de facto* n'és la llengua nacional.

A Turquia, l'única llengua oficial de la República és el turc. Recordem que la Turquia moderna, liderada als orígens per Mustafà Kemal Attaturk, es va dotar d'una constitució calcada de la francesa, en la qual va copiar, entre altres aspectes, el jacobinisme lingüístic de França. Paradoxalment, ocorre exactament el mateix a Grècia, on l'única llengua reconeguda oficialment és el grec. En això, Turquia i Grècia, països que històricament han patit fortíssims conflictes entre ells, s'assemblen com dues gotes d'aigua. Ho tenen ben difícil, per al seu reconeixement oficial, tant el kurd a Turquia com el macedoni a Grècia. Per no parlar, per descomptat, de les llengües minoritàries que hi ha a les dues repúbliques.

Continuant el viatge per la conca mediterrània, ens trobam amb els Balcans, on allò que impera és el monolingüisme dins cadascun dels estats i la manca

total de reconeixement de cap tipus de diversitat interior. De l'ensulsiada de l'antiga Iugoslàvia n'han sorgit diversos estats que comparteixen, a grans trets, model de política lingüística. Només allà on hi ha minories hongareses profundes (a la Voivodina, a Sèrbia) o una potent minoria italianòfona (a Ístria, a Croàcia) s'obren esclatxes per al reconeixement d'una oficialitat lingüística que, en cap cas, no ho és de l'Estat, sinó de la regió on habiten aquestes minories.

Itàlia, igual que Espanya, disposa d'un model lingüístic que reconeix la diversitat (i la doble oficialitat, en determinades àrees), però que és també molt lluny d'un tractament igualitari de les diverses comunitats lingüístiques. I França es troba encara ancorada en el jacobinisme tradicional, que l'allunya fins i tot de la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries (CELROM), per a la signatura de la qual caldria un canvi constitucional a la veïna república.

En aquest context, la triple oficialitat lingüística de Catalunya (amb el català, com a llengua pròpia del país, l'occità, com a llengua de la nostra minoria nacional històrica, i el castellà, en quant llengua oficial de l'Estat) constitueix un cas únic a tota la conca mediterrània: en cap altre lloc de totes les ribes del Mare Nostrum no hi ha un país amb tres llengües oficials, o amb el reconeixement de plena oficialitat a tot el país per a una minoria històrica.

FOTO: Internet

L'especificitat de l'àrab

A tota la part sud de la conca mediterrània, la llengua amaziga, en les seues diferents variants, es troba en situació de satel·lització respecte de l'àrab, que s'hi superposa. «Vosaltres (els catalans) ho teniu més fàcil que nosaltres (els amazigs): entre vosaltres

el conflicte inclou llengües humanes, mentre que nosaltres patim el conflicte d'una llengua humana que s'enfronta a una altra de divina», em deia, ja fa anys, Mohand Tilmatine, professor d'amazig de la Universitat de Cadis i destacat intel·lectual del Marroc. Efectivament, la part «divina» que envolta l'expansió de l'àrab (i la diglòssia entre l'àrab clàssic i les diferents variants de l'àrab col·loquial) es basa en el fet que el model formal, l'àrab clàssic, deriva directament de l'Alcorà, que, per als creients musulmans, fou revelat directament per Al·là al profeta Mahoma. El conflicte lingüístic, per tant, es veu impregnat per aquest component religiós que deixa qualsevol llengua, davant l'àrab, en una situació d'evident indefensió.

La sacralitat lingüística, emperò, comporta un altre element que no ha resultat favorable al desenvolupament de la cultura en àrab: l'encarcament, la fossilització, la manca de flexibilitat i d'obertura davant les novetats. Fixem-nos en l'escassa presència de la literatura àrab actual en el conjunt mundial de les lletres.

Ha reflexionat llargament sobre aquesta qüestió, com una mena de far solitari, el poeta siríà Ali Ahmad Said Esber, l'autor en àrab nominat més vegades al Premi Nobel de Literatura (guardó que, per cert, encara no ha aconseguit, i ja té vuitanta-sis anys). Said Esber considera que la sacralitat de la llengua li ha tret capacitat d'innovació i de creació i que constitueix un *handicap* d'unes grans dimensions per als escriptors en àrab (cenyint-nos, ara, a l'àmbit de la literatura). Per a Said Esber, «la llengua és universal. És la religió la que l'ha desuniversalitzada. El poema brolla d'aquesta font. És com el vent, com la llum o el vent del desert, com una planta o una palmera. La poesia pre-islàmica va ser escrita prescindint de qualsevol dogma o de qualsevol teorització. Era natural en quant era filla de la pura espontaneïtat. La teorització posterior (a través de la religió islàmica) ha donat com a fruit el metallenguatge».¹ Aquest metallenguatge encotilla la capacitat d'expressió dins el món islàmic. Allò que fa la llengua més pètria, més rociosa, més inaccessible a qualsevol corrosió resulta, alhora, allò que la fa més feble.

Des de la nostra perspectiva, aquest punt de vista resulta prou difícil d'entendre, però des del punt de vista dels països amb majoria musulmana constitueix un element força rellevant. Ho desgrana amb passió Said Esber en intel·ligent conversa amb la periodista Houria Abdelouahed.

Les llengües de comunicació exterior

A les ribes de la conca mediterrània, les llengües d'intercomunicació entre parlants de comunitats lingüístiques diferents han anat canviant a través del temps. En altres èpoques històriques hi teníem el fenici, el grec, el llatí... Més endavant, al llarg de bona part de l'Edat Mitjana, i encara després, la *lingua franca* va tenir un paper importantíssim com a eina d'intercomunicació lingüística entre els diferents ports de la Mediterrània. No tenia incidència fora de les àrees estrictament portuàries, però bona part del comerç, al llarg del Mare Nostrum, es vehiculava en aquesta mena d'esperanto *avant la lettre* que ens vàrem inventar fa segles.

Malgrat que a la riba nord predomina l'àrea ocupada per llengües romàniques i a la riba sud coexisteixen les llengües semítiques i l'amazig (en les seues múltiples variants), cap llengua d'aquestes branques no constitueix la llengua comuna entre parlants de llengües diferents. Tampoc no ho és el turc, que també havia arribat a fer un paper en aquest sentit, a redós de l'antic Imperi otomà.

A l'àrea dominada per les llengües romàniques (amb algunes d'eslaves i amb el grec), la interllengua més general, com arreu d'Europa i del món, ja és l'anglès. Sovint, en congressos internacionals i altres activitats similars, s'usa l'anglès encara que la immensa majoria dels assistents siguin parlants d'alguna llengua romànica. Hem renunciat, de manera generalitzada, a fer l'esforç, ben habitual, per exemple, entre els nòrdics, d'intentar entendre'ns (cosa que no seria gaire difícil, tenint en compte la proximitat existent entre les diferents llengües sorgides del llatí).

Al sud de la riba, la llengua exterior predominant és el francès, a causa de l'antiga colonització francesa del Marroc, d'Algèria, etc. I l'anglès i el francès constitueixen les principals llengües de comunicació exterior a tota l'àrea de l'Orient Mitjà.

Entenc que la qüestió de la llengua podria tenir un paper important en relació al diàleg nord-sud a la Mediterrània, i que no constitueix un element banal a l'hora d'intentar entendre'ns, acostar posicions i mirar de convertir la nostra part del món en un lloc una mica més habitable. ♦

1. Ali Ahmad SAID ESBER, *Violence et Islam*, Éditions du Seuil, París 2016.